

Дорошенко О. Ф.,
к.ю.н., судовий експерт,
директор Науково-дослідного інституту
інтелектуальної власності НАПрН України, м. Київ

Пічкур О. В.,
науковий співробітник Науково-дослідного інституту
інтелектуальної власності НАПрН України, м. Київ

Дорошко Г. К.,
кандидат технічних наук, доцент,
заступник директора Науково-дослідного інституту
інтелектуальної НАПрН України, м. Київ

ПРО ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОЇ СФЕРИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ

В роботі розглянуті питання щодо сучасного стану агропромислової сфери України. Приведено аналіз цієї сфери з початку повномасштабної війни та шкода, яка заподіяна країною-агресором нашій державі. Обґрунтовані проблеми, які треба вирішувати для відновлення аграрного сектора економіки.

Ключові слова: *сорти, рослини, селекція, природні ресурси, UPOV.*

The paper examines questions regarding the current state of the agro-industrial sphere of Ukraine. An analysis of this area since the beginning of the full-scale war and the damage caused by the aggressor country to our state is presented. Reasonable problems that must be solved for the restoration of the agricultural sector of the economy.

Keywords: *varieties, plants, selection, natural resources, UPOV.*

Українців з давніх давен називали хліборобами та гречкосіями, а Україну – житницею Європи. Україна історично є одним з найбільших у

світі експортерів зерна пшениці, різновиди якої – Одеська, Кримка, Українка, Арнаутка, Миронівська 808 тощо, результат копіткої праці українських вчених-селекціонерів XIX – XX століть, через їх високу якість здійснили революцію у виробництві хлібного зерна в США, Канаді, Аргентині, країнах Західної і Східної Європи, Японії, Росії тощо. Сьогодні майже не існує різновидів озимої пшениці, які б у своєму родоводі не мали різновидів пшениці української селекції або їх похідних. Зерно пшениці є основним продуктом для більше ніж 1 млрд. населення 43-х країн світу.

Виходячи з п. 2 *Всесвітньої хартії природи (World Charter for Nature)* від 28.10.1982 р. «генна основа життя на Землі не повинна зазнавати небезпеки, популяція кожної форми життя, дикої або одомашненої, повинна зберегтися принаймі на тому рівні, що достатній для забезпечення її виживання». Наведене повністю узгоджується з вимогами *Конвенції про біологічне різноманіття* (англ. *Convention on Biological Diversity*), прийнятої 05.06.1992 р. Україна ратифікувала цю Конвенцію 29.11.1994 р. [1, 2]

Біологічне різноманіття дозволяє забезпечити людині «основоположне право бути вільною від голоду», на чому наголошують ч. 1 ст.25 Загальної декларації прав людини (прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. № 217 А (III), ч. 1 ст.4 Європейської соціальної хартії (ратифікована із заявами Законом України № 137-V від 14.09.2006 р.) та ст. 48 Конституції України.

Війська російської федерації, що 24.02.2022 р. віроломно вторглися в Україну, свідомо порушують всі норми багатосторонніх міжнародних договорів, цілеспрямовано завдають непоправної шкоди біологічному різноманіттю. Зокрема, у травні 2022 року російські загарбники нанесли ракетний удар по Національному центру генних ресурсів рослин України. Десятки тисяч унікальних зразків рослин, деяким з яких сотні років, перетворилися на суцільний попіл. Відтворити їх вже неможливо. Це своєрідні еталони первозданності біологічних видів рослин, на які орієнтувалися селекціонери з усього світцу, у тому числі з Росії, замовляли

та одержували їх зразки, щоб створювати нові різновиди, адаптовані до сучасних екологічних проблем. Під час окупації України гітлерівською Німеччиною, німці не знищили цієї колекції, бо знали, що їх нащадкам вона буде потрібна для виведення різновидів рослин з покращеними характеристиками. Бо це питання, насамперед, продовольчої безпеки кожної країни. Російські ж окупанти, розуміючи важливість ретроспективного генофонду рослин для світових селекційних програм, свідомо знищили Генбанк рослин України. [3].

Родючі землі – ключ до продовольчої безпеки будь-якої держави. За площею найкращих для вирощування пшениці ґрунтів – чорноземів Україна посідає четверте місце у світі після Росії, США та Китаю (28 млн. га або 46% загальної площі України). За підсумками фахівців FAO (*Food and Agriculture Organization of the United Nations* – Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, основним завданням якої є боротьба з голодом), при ефективному використанні українські чорноземи здатні прогодувати до 400 млн. осіб. Проте Україна є лідером з розораності земельних ресурсів – 56,1%, тоді як у Польщі розорано 35,7%, Німеччині – 34%, Франції – 33,5%, Нідерландах – 31%, Великобританії – 25,8%, США – 16,9%, Китаї – 11,3%, Росії – 7,5%, Канаді – 5,1% (за даними FAOSTAT, 2014).

Виходячи зі ст. 14 Конституції України, «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави». Але за роки колоніальної залежності України від тоталітарного адміністративно-командного режиму СРСР більше ніж 80 % сільськогосподарських угідь було розорано та безжалісно виснажено. В результаті кількість гумусу в українському чорноземі зменшилася з 13 – 14% на початку ХХ ст. до 3 – 5% на даний момент. Крім того, внаслідок повномасштабного вторгнення російської армії до України, 33 відсотки її сільськогосподарських угідь (за даними FAO) зазнали суттєвої деградації, ущільнені важкою військовою технікою, забруднені масованими

артилерійськими, ракетними атаками та бомбуванням окупантів та потребують вкладення значних коштів у відновлення їх родючості. До того ж, українська земля є найбільш замінованою у світі [4].

За висновками директора Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського», академіка Національної академії аграрних наук Святослава Балюка в Україні не створено ефективну державну систему контролю якості землекористування, призупинено дію програм охорони земель і підвищення родючості ґрунтів з упровадженням децентралізації вирішення питань родючості ґрунтів, особливо з подолання ерозії.

Сучасні міжнародні програми ефективного природокористування наголошують на тому, що ґрунти є основним, незамінним і важковідновлюваним природним ресурсом, компонентом біосфери, який виконує численні функції: продуктивні, екологічні, соціальні. У більшості країн з розвиненим аграрним сектором економіки земля перебуває у приватній власності, але при цьому держава не послаблює постійного контролю за її раціональним використанням. Так, у США протягом ХХ ст. суцільне великомасштабне і детальне ґрунтове обстеження було проведене чотири рази, систематичний моніторинг ґрунтового покриву проводиться з 1972 року.

Європейське бюро ґрунтів з кінця 1980-х років також проводить постійний моніторинг сільгоспугідь, результати якого заносить у спеціальну базу даних. Згідно з Європейською стратегією ґрунтів країни-члени ЄС зобов'язані постійно проводити дослідження земель та впроваджувати місцеві програми їх захисту від деградації. Кожна країна ЄС має сама вирішувати, які території і від яких земельних загроз їх потрібно захищати, але стандарти й звітність є спільними.

В Україні, що володіє унікальним ґрунтовим покривом, останнє обстеження земельних ресурсів проведено в 1957 – 1961 роках [5].

За роки незалежності не стали предметом суспільного обговорення та фахових висновків на рівні Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, Міністерств аграрної політики та продовольства, захисту довкілля та природних ресурсів, економіки, соціальної політики, обласних, районних, сільських та селищних рад кричущі факти, коли, наприклад, українські земельні олігархи, агрохолдинги з року в рік використовують 50 і більше відсотків сільгоспугідь для вирощування як монокультури (тобто без додержання схеми сівозмін) соняшнику, кукурудзи, ріпаку, сої, які дають швидкий прибуток, але повністю виснажують ґрунт. При цьому одержані ними доходи не є предметом інвестицій в розвиток вітчизняного аграрного сектору економіки.

У післявоєнний період аграрний сектор економіки зможе відродитися за рахунок обов'язкового субсидіювання фермерських господарств, бо через суттєві фінансові скрути, що супроводжували їх протягом вторгнення в Україну російських окупантів, вони не в змозі будуть ефективно господарювати, використовувати новітні технології, спрямовані на підтримання родючості ґрунтів, вирощувати високопродуктивні сорти та гібриди сільськогосподарських культур через високу вартість їх насіння. Неодмінною умовою надання фермерським господарствам субсидій має бути дотримання сівозмін при вирощуванні сільгоспкультур, їх відповідності нагальним потребам суспільства, підтримання родючості сільгоспугідь та їх ефективне використання. При цьому держава має забезпечувати постійний моніторинг ефективного використання земельних ресурсів, збереження їх родючості, використання високоякісного посівного матеріалу, що є гарантією одержання високих урожаїв.

Враховуючи наведене, у післявоєнні часи українським науковцям-аграріям треба буде організувати процес не тільки з відновлення еродованих сільгоспугідь, національного генного банку рослин, з виведення їх нових різновидів, адаптованих до зміни кліматичних та природних умов і спроможних забезпечити рослинними продуктами стрімко зростаючу

світову кількість людства при одночасній деградації світових земельних ресурсів.

Верховна Рада, Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки, Міністерство аграрної політики та продовольства України, як держави-кандидата в члени ЄС, мають забезпечити постійний моніторинг за адаптацією національного законодавства з європейськими директивами та регламентами з питань охорони прав на різновиди рослин та їх маркетингу. При цьому державним органам законодавчої та виконавчої влади слід звернути увагу на те, що регламенти ЄС з питань охорони прав на різновиди рослин наголошують на тому, що вони є обов'язковими для виконання і мають прямо застосовуватись у державах-членах ЄС. Тобто, норми європейського законодавства можуть розпочати свою дію в Україні лише тоді, коли вона стане державою-членом ЄС, а не кандидатом до ЄС.

Інформація про розвиток законодавства з питань охорони прав на селекційні здобутки у рослинництві у країнах-членах Міжнародного союзу по охороні нових різновидів рослин (франц. *Union Internationale pour la Protection des Obtentions Végétales* – UPOV, англ. *International Union for the Protection of New Varieties of Plants*) публікується у Бюлетені «Plant Variety Protection» (публікація UPOV № 438(E)). Країни-члени і Секретаріат UPOV постійно підтримують контакти і надають юридичну, адміністративну та технічну допомогу урядам все більшого числа держав, що виявляють інтерес до діяльності Союзу, а також до забезпечення правової охорони нових різновидів рослин.

Але на даний момент в Адміністративній раді UPOV немає постійного представника України – державного службовця Компетентного органу з охорони прав на сорти рослин, який має достатні фахові знання з питань інтелектуальної власності та правової охорони різновидів рослин, міжнародного, зокрема європейського законодавства у цій сфері.

Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 № 1085/2010 Державну службу з

охорони прав на сорти рослин (Дерсортслужбу) було ліквідовано. Функції із забезпечення правової охорони нових сортів рослин були покладені на Державну фітосанітарну та ветеринарну службу, утворену на базі Державної ветеринарної служби, в якій не було фахівців з питань охорони прав на сорти рослин.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10.09.2014 р. № 442 на базі Державної ветеринарної та фітосанітарної служби було утворено Державну службу з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, діяльність якої спрямовується і координується безпосередньо Кабінетом Міністрів України. Протягом 2014 – 2019 років питання охорони прав на сорти рослин в Україні фактично не виконувалися.

Функції з охорони прав на сорти рослин тільки у 2019 році були покладені на Міністерство економіки, а у 2021 – на Міністерство аграрної політики та продовольства, тобто протягом тривалого часу правовій охороні сортів рослин держава не приділяла належної уваги.

Замість того, щоб підтримати українських суб'єктів селекції, Мінагрополітики – Компетентний орган з питань охорони прав на сорти рослин ініціював внесення змін до Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на сорти рослин, Умов дотримання законних інтересів володільця патенту у разі обмеження його виключного права та Положення про представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.2022 р. № 798.

Первинні редакції зазначених Порядку, Умов та Положення були затверджені постановою Кабінету Міністрів від 19.08.2002 р. № 1183, до якої зміни вносилися постановами Кабінету Міністрів від 19.09.2007 р. № 1154 та від 09.04.2008 р. № 331 у зв'язку з вступом України до Світової організації торгівлі.

Редакції Умов і Положення суттєво не змінені. Протягом 2002 – 2022 років вони фактично не працювали, але ні Уряд, ні Мінагрополітики не визначили потребу в доцільності продовженні їх чинності.

Поза увагою Уряду та Мінагрополітики залишились проблеми, створені розміром зборів, встановлених Порядком сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на сорти рослин, в редакції постанови № 1154, який не відповідав реальному фінансуванню наукових селекційних установ та рівню доходів селекціонерів-науковців, що призвело до суттєвого зменшення кількості заявок від українських суб'єктів селекції та припинило фінансування низки наукових селекційних програм.

Постановою Кабінету Міністрів від 15.08.2022 р. № 798 ще у кілька разів збільшений розмір зазначених зборів, у чотири рази збільшено відсоток для оплати цих зборів науковими селекційними установами, що фінансуються за рахунок видатків з державного бюджету (фактично скасовано пільгові умови оплати цих зборів).

Прийняття цієї постанови ініційовано представниками іноземних насінневих компаній. Її чинність призведе до остаточного знищення вітчизняних селекційних програм, до міграції за кордон талановитих українських селекціонерів, сорти яких користуються попитом у світі, до експансії сортів іноземної селекції на внутрішньому ринку. Це, в свою чергу, збільшить ціни на сільгосппродукцію (що вже в Україні має місце), призведе до банкрутства вітчизняних підприємців-аграріїв та зменшення кількості робочих місць в аграрному секторі, суттєво зменшить надходження коштів до Державного бюджету та призведе до стрімкого зростання рівня інфляції.

Список використаних джерел:

1. World Charter for Nature. United Nations. 37th General Assembly session. 48th plenary meeting. Resolution A/RES/37/7. 28 October 1982. URL: <http://www.un.org/documents/gares/37/a37r007>

2. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття» від 29 листопада 1994 р. № 257/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 49. ст. 433.

3. Удар по продовольчій безпеці світу: РФ знищила генетичний банк рослин України, що зберігав понад 160 тис. сортів. Espresso.tv 16.05.2022. URL:: <https://espresso.tv/udar-po-prodovolchiy-bezpetsi-svitu-rf-znishchila-genetichniy-bank-roslin-ukraini-shcho-zberigav-ponad-160-tis-sortiv>

4. Через війну третина українських земель втратила свою якість. Landlord.ua 10.12.2022. URL: <https://landlord.ua/news/cherez-viinu-tretyna-ukrainskykh-zemel-vtratyla-svoiu-iakist/>

5. Святослав Балюк. «Ми повинні залишити нащадкам родючий ґрунт, а не пустелю». *Землевпорядний вісник*. 2017. № 2. С.14 – 18.